

УДК 7.038:75(477)«19/20»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ МИСТЕЦТВА КЛАСИЧНОГО АВАНГАРДУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ І АКТУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Карпенко О.В.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

У статті зроблена спроба проаналізувати головні аспекти сучасного мистецтва, що позиціонує себе як революційне спрямування та мистецтва класичного авангарду, котре було визнане художньою революцією на початку минулого сторіччя. Розглянуто еволюцію розвитку мистецтва від експериментів імпресіоністів, коли був зроблений відхід від зображальності, кризь постімпресіонізм, аналітичний кубізм, неоприми́тивізм, алогізм і, нарешті, безпредметне мистецтво. Коротко охарактеризовані напрями сучасного або актуального мистецтва, і намагання філософського обґрунтування ідеології contemporary-art.

Ключові слова: авангард, актуальне мистецтво, алогізм, аналітичний кубізм, безпредметне мистецтво, імпресіонізм, модернізм, неоприми́тивізм, постімпресіонізм, постмодернізм, романтизм, сучасне мистецтво.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття в українському живописі характеризується розмаїттям стилів і напрямів, котрі об'єднуються терміном актуальне мистецтво. Деякі фахівці зазначають цілковиту відмінність від мистецтва авангарду, що вибухнуло століття тому, на початку ХХ ст. Так український мистецтвознавець Галина Скляренко зазначає, що «авангардистська модель мистецтва вичерпала себе, їй на зміну прийшло мистецтво не продукування нових формально-образних вартостей, а мистецтво інтерпретації, що зайнялося аналізом та ревізією історичного досвіду» [5, с. 182]. Деякі митці і дослідники мистецтва простежують ідеологічну спорідненість поміж явищем українського авангарду і актуальним мистецтвом сьогодення. У статті автор робить спробу проаналізувати основні ідеологічні і мистецькі засади, притаманні модернізму та сучасному мистецтву, знайти спільні риси і основні відмінності; розібратися в нюансах термінології – модерн, модернізм, авангард, постмодернізм та contemporary art.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дуже вагомим і ґрунтовним працею є монографія російського мистецтвознавця Катерини Дьоготь «Русское искусство XX века», яка вийшла у світ 2000 року. Дьоготь проводить детальний аналіз мистецьких подій і персоналій від модерну і до концептуалізму, нон-конформізму 1980-90-х років ХХ ст. майже до contemporary art. Важливу думку висловлює Дьоготь стосовно соцреалістичного періоду мистецтва, вбачаючи у ньому послідовного нащадка авангарду початку ХХ ст., тоді як апологети соцреалізму усіляко боролися з будь-якими проявами авангардної стилістики, витіснивши їх до царини плакату, книжкової графіки та деякою мірою у монументальному мистецтві. Дьоготь проводить паралелі між авангардом та радянським мистецтвом після 1930-х років у сенсі домінанти тексту, ідеї над засобами зображення. Якщо авангард користувався модерністською стилістикою задля висловлення своїх революційних ідей тотального впливу на маси, космізму, превалювання декларації над змістом, то соцреалізм поєднав поміркований імпресіонізм, реалізм передвижництва та дуже адаптований до розуміння мас модернізм, який, як щойно зазначалося, більше проявив себе

у мистецтві монументальному та графічному задля висловлення тих самих ідей тотальної реконструкції світу. Таким чином, Дьоготь наголошує, що стилістичні ознаки соцреалізму дуже розмиті, оскільки головне місце займає ідейний контекст позитивного виявлення буденності, відсунення індивідуалізму як явища повністю себе вичерпаного і залишеного модернізму, декадансу та іншим проявам західного мистецького мислення, натомість висунення колективного начала як єдино вірного.

У 2010 році захищає дисертаційне дослідження на здобуття кандидата культурології Василь Вовкун на тему: Український авангард в контексті західноєвропейських культуротворчих процесів (10-х – початку 30-х рр. ХХ ст.).

Дослідниця українського мистецтва ХХ ст. Галина Скляренко проводить паралель поміж мистецтвом українського авангарду та актуальним мистецтвом та наголошує на особливій рисі українського мистецтва, що відрізняє його від європейського авангарду – тяжіння до «археології»: «...мабуть, найконцепційніше образні можливості «археології» побачило ХХ століття, де категорія часу стала визначальною. <...> Можливо, найвідчутніше позначилися ці процеси в особливостях вітчизняного авангарду початку ХХ століття, де пошуки нового несподівано оберталися відкриттям «невідомого минулого», тієї прадавньої першооснови, з якою пов'язувалося оновлення мистецтва... Напевно, саме ця актуалізація архаїчних шарів культури найсуттєвіше відрізняє вітчизняний авангард від західного» [5, с. 168-169]. Далі Галина Скляренко зазначає, що археологічними рисами позначилися і мистецькі пошуки постмодерної доби з початку 1970-х років, а також спрямування українського мистецтва 1980-1990-х р. «І тут, напевно, вперше в українській історії нове, актуальне мистецтво стало засобом рефлексії, аналізу та дослідження того унікального досвіду, який лишився йому у спадок. <...> Водночас у своєрідності української «нової археології» відбивається постійне для вітчизняної культури зміщення стадій художнього розвитку, де в постмодерністських явищах присутні модерністські та авангардні інтенції, які також парадоксально й несподівано можуть ставати суто регіональними властивостями» [5, с. 170-171].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Полягає у зміні кута зору, а саме, якщо раніше мистецтвознавці розглядали авангард як революційний для ХХ ст. напрям, то для ХХІ ст. він стає класичним модерністським спрямуванням, що прийшов на зміну реалізму, академізму і символізму та найвищою метою мав розв'язання питань художньої форми, колориту, ритму, тобто галузь пластичних відкриттів.

На зміну модернізму приходить період постмодернізму, нонконформізм, концептуалізм і, зрештою, актуальне мистецтво. Воно не дуже опікується проблемою стилю, творчої манери, застосовуючи колажний або компілятивний метод, цитування відомих творів та вільного монтажу окремо взятих готових елементів.

Мета статті. Полягає у спробі наукового обґрунтування стилістичної, теоретичної та ідеологічної відмінності українського класичного авангарду від мистецтва початку ХХІ ст. в Україні.

Виклад основного матеріалу. Якщо в авангарді початку ХХ століття була чітка мета очищення кожного виду мистецтва від нашарувань інших видів мистецтва, відхід від зображальності і літературності убик розкриття природи відчуттів, і лише форма вираження використовувалася епатажна; то для сучасного мистецтва шокування глядача є не засобом оновлення світу, а самоціллю.

У порівнянні з ідеологією актуального мистецтва початку ХХ століття авангард стає певною золотою епохою розквіту українського мистецтва, де чудовим чином поєдналися стилістичні здобутки та теоретичні обґрунтування естетичних експериментів яскравих особистостей, котрі їх втілювали. Практично всі види мистецтва пережили розквіт, певне перезавантаження, очистившись від нашарувань минулого і виокремивши свою конструктивну основу. Здобутки авангарду дали поштовх для розвитку дизайну, реклами, медіа-простору.

При всій різностильності напрямків авангард характеризує спільність поглядів по відношенню до природи і копіюванню природи, пошук нових форм виразності, що відповідають природі відчуття, звернення до архаїчного та народного мистецтва як джерела певного мистецького знаку-символу. Сучасне нам мистецтво не цікавить стилістична складова, воно мало опікується проблемами художньої форми, унікальності авторської манери, або мистецькою якістю твору. Натомість слідом за знахідками поп-арту з використанням готових об'єктів не мистецького спрямування, актуальне мистецтво сьогодення носить компілятивний характер, використовує цитати з відомих творів класичного мистецтва, застосовуючи при цьому здебільшого іронічний підтекст.

Так, схожий метод використовував і авангард, наприклад в алогізмі Малевича або заумі Кручених, жонглюючи традиційними цінностями і класичними творами мистецтва, проте це робилося для очищення ґрунту, необхідного для появи нового мистецтва не натуралістичного, потужного, як первісне мистецтво. Тому і об'єктами для вивчення і наслідування ставали наприклад, африканські маски, іберійська скульптура у французьких кубістів, народна картинка, вівіска у російських авангардистів, трипільське мистецтво, скифська скульптура, писанки, вишиванки,

ікони у українських авангардистів. В мистецтві древнього докласичного періоду авангард бере ту неприкрашену силу і міць, котра безпосередньо впливає на почуття глядача, несе певний прообраз ідеї, не замислюючись над уявною красою і зрозумілістю для масового глядача.

Стосовно ідеології, то подібної вищої мети в сучасному мистецтві ми не можемо побачити. Натомість присутній епатаж, спроба руйнації понять пристойності, стираючи межі дозволеного в суспільстві.

Авангард намагався зруйнувати старе звичне мистецтво, висуваючи ідею нової релігії, як Чорний квадрат втілював у собі ікону нового часу, радикальний відрив від штучного і пересічного.

Що ж пропонує сучасне нам мистецтво, і чи є воно дійсно революційним і переламним, чи ж це лише гра змістів і суцільний еkleктизм а іноді і відвертий кітч?

Частина сьгоднішніх експериментів лежить здебільшого у площині дизайну і може розглядатися лише як утилітарне мистецтво, що ставить за мету організацію простору.

Інша частина продукуюмого в галузі сучасного мистецтва намагається всіма засобами викликати негатив і відторгнення, за допомогою чого досягається ефект катарсису.

Іще одна частина так званого актуального мистецтва представляє собою навмисно погано зроблену річ, при чому явна брутальність і відвертий непрофесіоналізм стають еталоном нового мистецтва. Таким чином мистецтво стає якомога більше наближеним до масового глядача, тобто такий твір може зробити кожна пересічна людина, і для цього не потрібно витрачати довгі роки на осягнення азів майстерності. З іншого боку, для того, щоб зрозуміти ідею цього мистецтва стають потрібні цілі ешелони кураторів проєктів, які повинні тлумачити таке мистецтво, оскільки самотужки збагнути ідею виявляється практично неможливим. Тому і мистецтво з площини візуальної здебільшого переходить в галузь тексту, з чим так відчайдушно боролися авангардисти. Хоча, на думку Катерини Дьоготь можна простежити послідовність від авангарду до сучасного мистецтва саме у розумінні декламаційного характеру, тоді як модернізм більше опікувався питаннями проблеми форми. Подібна точка зору дає право розглядати мистецтво соцреалізму саме в площині естетики авангарду, котрий менше займався проблемою чистоти стилю (використовував у своєму арсеналі і реалізм передвижників, і академізм, і адаптований до масового глядача імпресіонізм), намагаючись завойовувати якомога ширші кола глядацької аудиторії через текст, гасло [1, с. 17].

Текст стає ключовим аспектом для актуального мистецтва початку ХХІ століття, переходячи певним чином в своєрідний різновид мистецтва – розлогі пости блоггерів у соцмережах, оскільки інтернет дає можливість у найкоротший термін охопити і впливати на величезну багатомільйонну аудиторію. І чим більш провокативним і незвичним буде текст і сама манера висловлення думки, тим гарантовніше буде резонанс, а відповідно зростатиме і популярність автора.

Стосовно світогляду, то модернізм був у значній мірі спрямований на індивідуальність; осо-

бистість ставилася на верхівку піраміди (говорячи словами Кандинського) що веде за собою натовп. Індивідуалізм та естетизм модернізму був свого часу жорстко розкритикований ідеологами соцреалізму. У широкому розумінні період модернізму охоплює часові межі від пізнього романтизму з його зануренням у світ індивіда, з відходом від питань соціальних, моралістських до проблематики конкретно взятої особистості, її емоцій, почуттів. Таким чином, пізній романтизм став початком для переходу в мистецтво відчуття. Безумовно, імпресіонізм згодом став фундаментом для модернізму, зробивши акцент на транспортуванні природи відчуття, викликаного спогляданням мінливості зовнішнього світу, що ставав лише ілюзією, залежною від впливу світла, середовища, повітря. Імпресіонізм продовжив шлях дематеріалізації дійсності, за словами Л. Савицької [4, с. 28], дійсності, в якій романтизм лише почав сумніватися і відходити від неї убик особистих переживань. Недаремно Казимир Малевич так упевнено виводив свою теорію еволюції живопису від імпресіонізму до супрематизму, іноді навіть застосовуючи автофальсифікацію у питаннях датування своїх більш пізніх творів, для підтвердження своєї теорії. Дивлячись на пізні твори Клода Моне, не важко помітити тенденцію відходу від реального об'єкту безпредметності. Колір починає виходити за межі, набуває значення самостійного елемента композиції, перетворюється в деякий килим з розмаїттям то дисонуючих, то співзвучних колористичних поєднань. І, якщо ранній імпресіонізм більше спрямований на відображення впливу об'єкту на митця і відтворення цього впливу на картинній площині, то в пізньому імпресіонізмі на головне місце виходить природа відчуття.

Постімпресіонізм дещо відсунув вагомість відчуття як емоційної складової мистецтва і зробив акцент на аналітичній складовій. Твори пуантилістів або дивізіоністів у значній мірі стали науковими дослідженнями явищ кольору, світла, фактури, викликаних станом природи. Таким науковим підходом до питань кольору і фактури вони поклали основу для важливого положення модернізму про відокремлення живописних засобів від нашарувань інших видів мистецтва, зокрема літератури і описовості. В той же час модернізм прагнув синтезу мистецтв, поєднання живопису, музики, сценічного мистецтва, прикладом чого стає оновлений театр. І тут саме авангард виходить у сферу масових видвищ, оформлень сцен, площ, агітпотягів. Таким чином, якщо модернізм займався проблемою форми і пластики, то авангард ставив за мету охоплення якомога ширших верст населення, брав на себе роль нової релігії і ідеології. Чому на початку зародження лівих поглядів ідеологи революційних змін в суспільстві тісно співпрацювали з футуристами, кубістами і представниками художнього авангарду в цілому.

Далі фовізм став ланкою поміж зображальністю і емоційною абстракцією, де колір вийшов остаточно за межі рисунку, став потужним формотворчим елементом. Цю тенденцію ще більше підси-

лив експресіонізм, котрий дав цілковиту свободу відчуттям, виправдовуючи деформацію реального об'єкту під впливом відчуття. Таким чином митець стає на одну шаблону з Творцем, не копіюючи дійсність, а створюючи нову реальність, мистецтво Нового Реалізму, говорячи словами Малевича. Авангард увібрав в себе течії попередні, грайливим відношенням до реального світу завершивши цикл дематеріалізації, як це проявилось в абсурдистських творах Малевича, Ларіонова, Бурлюка. Де матеріальний світ стає предметом іронії, гри, жонглювання сюжетами, ідеями. На зміну раціональному і впорядкованому приходить підсвідоме і хаотичне, що і стає рушійною силою творчого процесу. У сенсі застосування прийому гри та іронії актуальне мистецтво ХХІ століття є прямим послідовником авангарду. Проте для авангарду іронія є лише засобом досягнення більш високої мети – оновлення мистецтва, очищення його від слащавості, нещирості та засобом оновлення світу. Тоді як для сучасного мистецтва нігілізм по відношенню до будь-якої вищої мети стає ключовим. Цілковита руйнація, за якою нічого немає, лише розпад і гниль. Тому так часто сучасні художники звертаються до теми смерті, гниючої плоті, черепів. Сучасний художник не має романтизму авангарду початку ХХ ст., коли художники прагнули оновлення світу мистецькими засобами, об'єднувалися у групи однодумців, а то і певних сект зі своєю релігією, якою було мистецтво.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи тему актуального мистецтва, слід підкреслити головні візуальні і смислові аспекти проблематики: 1) мистецтво, що перейшло у сферу утилітарного, дизайнерського, оперуючого поняттями організації простору і впливу на глядача за допомогою використання нехудожніх об'єктів або продуктів життєдіяльності людини); 2) об'єкти, що мають відношення до мистецтва, проте виконані свідомо поганої художньої якості (мистецтво вуличне, надписів на парканах, що балансує на межі понять треш і кітч; 3) мистецтво-провокація, покликане шокувати глядача або відвертим натуралізмом у демонстрації прихованих сторін людського буття, або відвертим глузуванням над ідеалами і людськими цінностями. Лейтмотивом величезної кількості творів актуального мистецтва є препарування людської плоті, тиражування зображень з черепом, скелетом, геніталіями, трупами тварин, неначе намагаючись довести, що людина – це лише купа м'яса і кісток, і ніякій душі там місця немає. Поняття духовності, моралі, віри – анахронізм, який повністю себе вичерпав. І якщо подібні настрої повторюються з періодичністю у 100 років – епоха Просвітництва, декаданс, модерн, проте людині залишалося мистецтво як витончена насолода, то в наш час естетизм вже немає місця. В цьому мистецтво сучасне є послідовником не естетики авангарду, а принципів критичного реалізму в розумінні викриття «язв суспільства», відображення неприглядних сторін життя з метою шокування рафінованого глядача. Як і в естетиці передвижництва, в актуальному мистецтві сенс важливіший за мистецьку форму і стиль.

Список літератури:

1. Деготь Е. Русское искусство XX века / Е. Деготь. М.: Трилистник. 2000. – 224 с.
2. Коваленко Г.Ф. Александра Экстер. Путь художника. Художник и время. М.: Галарт, 1993.
3. Мурашко М. Спогади старого вчителя / М. Мурашко. – К.: Мистецтво, 1964. – 166 с.
4. Савицкая Л. На пути обновления. Искусство Украины в 1890-1910-е годы / Л. Савицкая – Х.: ТО Ексклюзив. – 2003. – 468 с.
5. Скляренко Г. На берегах. Нотатки до українського мистецтва XX ст. Збірник статей / Г. Скляренко. – К.: Софія. – 2007. – 336 с.

Карпенко О.В.

Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОЛОЖЕНИЙ ИСКУССТВА КЛАССИЧЕСКОГО АВАНГАРДА В УКРАИНСКОЙ ЖИВОПИСИ ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX ВЕКА И АКТУАЛЬНОГО ИСКУССТВА УКРАИНЫ НАЧАЛА XXI ВЕКА**Аннотация**

В статье сделана попытка проанализировать основные аспекты современного искусства, позиционирующего себя как революционное направление и искусство классического авангарда, признанного художественной революцией в начале прошлого века. Затронута эволюция развития искусства от экспериментов импрессионистов, когда намечился отход от изобразительности, через постимпрессионизм, аналитический кубизм, неопримитивизм, алогизм и наконец, беспредметное искусство. Кратко охарактеризованы направления современного или актуального искусства, и попытка философского обоснования идеологии contemporary-art.

Ключевые слова: авангард, актуальное искусство, алогизм, аналитический кубизм, беспредметное искусство, импрессионизм, модернизм, неопримитивизм, постимпрессионизм, постмодернизм, романтизм, современное искусство.

Karpenko O.V.

State Academy for Senior Personnel in the Field of Culture and Arts

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE BASIC THEORETICAL PROVISIONS CLASSICAL AVANGUARD ART'S IN UKRAINIAN PAINTING OF THE FIRST THIRD XX CENTURY AND CONTEMPORARY UKRAINE'S ART OF THE BEGINNING XXI CENTURY**Summary**

In the article the attempt to analyse the main aspects of the modern art is made, wich positions itself as a revolutionary direction and the art of the classical avanguard recognized as art revolution in the beginning of the last century. Evolution of development of art from impressionists' experiments when withdrawal from pictorialism was outlined is affected, through postimpressionism, analytical cubism, neoprimitivism, an alogism and at last abstract art. The directions of modern art and attempt of philosophical justification of contemporary art ideology are briefly characterized.

Keywords: avantgard, actual art, impressionism, modern art, postimpressionism, neoprimitivism, alogysm, abstract art.